

BİR OSMANLI MEZAR TAŞININ ÖYKÜSÜ

Hilal Ortaç Gürpınarlı *

Sene 1269

Hüve'l bâki

*Bu kabrin tâcına Şeyhzade Abdülhalim
Fahri Efendi'nin oğlu Mustafa Ağa'dır bu merhum
Borlu kazası ve Mendehorya kazası müdür ve Şeyhli
aşireti ve Kızılkeçilü beğlerbeğiken Karaosmanzade
Sadık Bey havale etmiş idi aşiretimiz Yörük mirisinin
tahsili için Mıdak¹ların kâfir damı hakkısı meramıyla
varub odaların önüne ineceği sırada Mıdak oğlu
Emin silah davranarak karındaş ile çıktığını
görüb çekin eliniz padişah kanunu böyle mi deyince
kadar merkum Emin işde padişahın kanunu
deyüb tüfenk urub atdan yıkub atmış dokuz
senesi mah-ı recebinin onuncu o yerde şehid
olundu sahavet ve şecaatle mevsuf idi Allah
Teala kabrin cennet eyleye Amin*

Yukarıdaki kitabe, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Eser Koleksiyonu'nda 698 numarada kayıtlı, mermerden bir mezar taşı üzerinde yer almaktadır. Söz konusu mezar taşı, Gördesli koleksiyoncu Hayri Büke'nin oğlu tarafından, Gördes civarından toplanmış çok sayıdaki arkeolojik ve etnoğrafik eserle birlikte Edebiyat Fakültesi'ne bağışlanmıştır. Eser, Eski Eser Koleksiyon'un bina içindeki teşhir salonunda bulunmaktadır.

---

* Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.

¹ Bu isim mezartaşında bir yerde Mıdak, alt satırda ise Mıdik olarak geçmektedir: مديق , مديق

Mezar taşındaki anlatıma göre, Saruhan (Manisa) sancağına bağlı Borlu² ve Mendehora kazaları müdürü olan Mustafa Ağa, aynı zamanda Şeyhli ve Kızılkeçili aşiretlerinin de yörük miri vergisinin tahsili için o tarihlerde Saruhan kaymakamı olan Karaosmanoğlu Mehmed Sadık Bey³ tarafından görevlendirilmişti. Bu amaçla Madıkların (ya da Mıdık) evlerine geldiğinde, Madıkoğlu Emin, silahlıyla kendisini karşılamış, Mustafa Ağa “*çekin elinizi, padişahın kanunu böyle mi*” deyinceye kadar, Emin silahını ateşleyerek kendisini attan düşürmüştür. Mustafa’nın ölüm tarihi 10 Receb 1269 (19 Nisan 1853)’tir.

Anlaşıldığına göre, aralarında husumet olan iki aile vardır. Ancak cinayete aralarındaki husumetin mi neden olduğu, ya da cinayet nedeniyle mi düşmanlık beslendiği anlaşılamamaktadır. Bu ailelerden birincisi, öldürülen Mustafa Ağa’nın mensup olduğu Borlulu Şeyhzade Abdülhalim Efendi’nin ailesidir. Bu aile ve ailenin reisi Şeyhzade Abdülhalim Efendi, Osmanlı arşiv belgelerinde “*Borlu hanedanı*”⁴, “*Borlu kazası eşrafi*”⁵, olarak geçmektedir. Bu ifadelere göre ailenin, yerel bir gücü temsil ettiği anlaşılmaktadır. Abdülhalim Fahri Efendi’den de zaman zaman *Bey* ya da *Baba*⁶ olarak belgelerde söz edilmektedir. Taşımakta olduğu Şeyhzade ünvanı ise bir belgede kendisinin Nakşibendi Tarikatı şeyhlerinden olduğu şeklinde açıklanmaktadır: “*Borlu’da sakin tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiye meşayihinden Seyyid Abdülhalim Fahri Baba Efendi*”⁷. Şeyhzade Abdülhalim Efendi’nin, Osmanlı yönetiminin yüksek katlarında da itibarı yerindedir. 20 Cemaziye’l evvel 1276/15 Aralık 1859 tarihli, İzmir valisi ile Saruhan kaymakamına hitap edilen bir şukkada, “*mer’iyyü’l hatır-ı dâiyan-ı saltanat-ı seniyyeden*”⁸ bir kişi olması dolayısıyla “*hususat-ı vakaasında muavenet ve teshilat-ı mukteziye*” gösterilmesi istenmekteydi⁹.

Bu, zaman zaman devlete yapmış olduğu yardımlarla yakından ilgili gibi görünmektedir. Örneğin, o sıralarda sürmekte olan Kırım Savaşı için “*iane-i*

² Borlu kasabası bugün Gediz nehri üzerinde kurulmuş olan Demirköprü baraj gölünün suları altında kalmıştır.

³ Manisa ve yöresinin ünlü ayan ailesi olan Karaosmanoğulları üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Aile hakkında ilk bilgiler Çağatay Uluçay (1942-1944) tarafından verilmiştir. Karaosmanoğulları üzerine çalışan bir başka tarihçi de Yuzo Nagata’dır (1997).

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.MKT, 82/82.

⁵ BOA, A. MKT. MHM. 757/53.

⁶ “*Borlu Hanedanından reşadeli Şeyh Halim Baba Efendi’nin...*” BOA, HR. MKT.82/82.

⁷ BOA, A. MKT. UM, 385/17.

⁸ Hatırlı, itibarlı.

⁹ BOA, A. MKT. UM, 385/17.

harbiye” olarak önce gönderdiği paraya 20.500 kuruş daha ilave ederek 50.000 kuruşa ulaşan nakdi yardım yapmıştır. Bununla ilgili göndermiş olduğu şukka, padişaha takdim olunmuş ve padişah tarafından takdirin bir göstergesi olarak, Abdülhalim Efendi'nin Takmak kazası müdürlüğü görevinde bulunan oğlu Ahmed Efendi'ye “*Kapucubaşılık*”¹⁰ rütbesi verilmiştir¹¹. 1854'teki bu yardımından altı yedi ay kadar sonra, bu kez saray mutfağı için 700 kıyye sadeyağ göndermiştir. Abdülhalim Efendi, kendi yardımlarından başka, “*bazı muhibbanı*” da devlete savaş için 7.000 kuruş yardım göndermiştir. Abdülhalim Efendi'nin bu yardımlarından dolayı uygun görülecek bir şekilde taltif edilmesi de istenmekteydi¹².

Buna karşılık, Abdülhalim Efendi'nin borçlarına sadık olmadığına ilişkin bir belge de mevcuttur. Asakir-i Hassa Piyade Üçüncü Redif Alayı'nın Alay Emni Mustafa Efendi, 1267 (1850-51) tarihinde, Abdülhalim Efendi'nin oğulları Nasuh ve Hasan Efendiler Tersane-i Âmire'de buldukları sırada, Abdülhalim Efendi'ye verilmek üzere tahvil ile 1.200 kuruş borç vermiş, ancak aradan yıllar (Mustafa Efendi'nin dilekçesinin kayıt tarihi 14 Şevval 1272/18 Haziran 1856'dır) geçmiş olmasına karşın, henüz bir kuruş bile geri alması mümkün olamamıştır. Mustafa Efendi, borcun ödenmesinin sağlanması için, Saruhan Kaymakamına bir emirname yazılmasını talep etmektedir¹³ ki bu isteği yerine getirilmiş ve borcun tahsilinin sağlanması için Saruhan kaymakamına bir şukka yazılmıştır¹⁴. Bu tarihler arasında Hazine'ye savaş yardımı olarak binlerce kuruş gönderen bir kişinin, neden borcunu ödemediği de ayrıca bir merak konusudur.

Son olarak, Şeyhzade Abdülhalim Efendi'nin aile bireylerine gelince: Öldürülmüş olan Mustafa dışında, belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla, üç oğlu daha bulunmaktadır. Bunlar, Nasuh, Ahmed ve Hasan'dır.

Diğer aile ise, o dönemde Denizli kazasına bağlı bulunan Küre (Güre)¹⁵ kazası müdürü Battal Bey'in ailesidir. Battal Bey'in iki kardeşi vardır.

---

¹⁰ Kapıcıbaşı, Osmanlı İmparatorluğunda Saray'ın Bab-ı Hümayun denilen dış ve Babü's Selam denilen Orta kapısını bekleyen ve koruyan kapıcıların büyük zabitidir. Kapıcıbaşılık, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rütbe olarak ayanlara verilmeye başlanmıştır. Bundan başka bazı önemli görevlere atanan kişilerin de nüfuz ve itibarlarını arttırmak için de kendilerine bu ünvanın verildiği görülmektedir. Uzunçarşılı 1984, 396-407.

¹¹ BOA, A. MKT. MHM, 757/53, 14 Şevval 1270/10 Temmuz 1854.

¹² BOA, A. AMD. 56/98 ve A. MKT. MHM. 65/56, 25 Cemaziye'l evvel 1271/13 Şubat 1855.

¹³ BOA. A. DVN. 113/90.

¹⁴ BOA. A. MKT. UM, 243/7.

¹⁵ Bugün Uşak iline bağlı Güre kasabası.

Bunlardan Emin, mezar taşında cinayeti işleyen kişi olarak belirtilmektedir. Battal Bey'in diğer kardeşi de Hasan'dır¹⁶.

Cinayetin nedeni belgelerde tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Ancak mezar taşındaki ifadeye göre, vergi toplamak üzere gittiğinde öldürülmüştür. Cinayet davasının şahitlerinin ifadelerinde cinayet nedeni belirtilmemiştir. Şahitlerin ifadesine göre, Emin Bey, Mustafa'yı öldürmüş ve "Benim tüfengimin kurşunu isabet eden ademin bir daha hayatta kalması muhaldir" gibi sözler söylemiştir. Ayrıca, Mustafa Bey'in iki baş hayvanı ile bazı eşyasını da gasbetmiştir. Abdülhalim Bey, bunları istediğinde Battal Bey, "Bu hayvanlar ve eşya-yı saire benim karındaşımın kılıcı emegidir" diyerek vermek istememiş, ancak daha sonra geri göndermiştir¹⁷.

Mustafa'nın katlinden sonra olayın çözümlenmesi ve davasının görülmesi ise yıllar sürmüştür. Davaya İzmir Meclisinde bakılacaktı. Ocak 1849'da yürürlüğe konulan bir yönetmelikle oluşturan Eyalet Meclisleri, adam öldürme, yol kesme ve hırsızlık gibi kamuyu ilgilendiren davalara bakma yetkisine sahipti¹⁸. Bu süre içinde Abdülhalim Efendi tarafından cinayetin azmettiricisi olarak şikayet edilen Battal Bey ise İzmir'de tutuklu olarak kalmıştır. Bu nedenle Battal Bey bir an önce davanın görülmesini ve tahliyesini istemektedir. Ancak Abdülhalim Efendi çeşitli gerekçeler ileri sürerek davayı sürüncemede bırakmıştır. Başlıca gerekçesi de yaşlılığı ve hastalığıdır. Öte yandan memleketinde görülecek işleri vardır. Bu nedenle kendisi davayı görmek üzere İzmir'e gelemeyeceğinden zaman zaman oğullarını vekil tayin etmişse de sonradan vekillikten azletmiştir. Bu davranışının nedeni, Vali İsmail Paşa'nın da belirttiği gibi, Battal Bey'in hapiste kalmasını sağlamak olmalıdır¹⁹.

Dava sürecinde İzmir valilerinin tutumlarının tarafsız olmadığı belgelere yansıyan ifadelerden anlaşılmaktadır. Cinayetin işlendiği tarih olan 10 Receb 1269 (19 Nisan 1853)'da İzmir valisi, Tanzimat döneminin ünlü devlet adamı Âli Paşa'dır²⁰. Onun görevden alınmasından sonra yerine atanan Hekim İsmail Paşa zamanında da davanın sürdüğü görülmektedir. Davanın sonuca bağlanması ise İsmail Paşa'dan sonra Aydın Valisi olan Süleyman Paşa'nın döneminde olmuştur. Böylece bu davanın üç valinin görev süresince devam ettiği görülmektedir.

¹⁶ BOA. A.MKT. MVL, 80/50.

¹⁷ BOA. A.MKT. MVL, 80/50.

¹⁸ Çadırcı 1991, 222.

¹⁹ BOA. A.MKT. UM, 182/1.

²⁰ Âli Paşa'nın İzmir Valiliği için bkz. Arıkan 2000, 763-775.

Battal Bey, Mustafa'nın öldürülmesinden sonra, Âli Paşa'nın İzmir Valiliği sırasında, hükümet merkezine çağrılmasına karşın gelmemiş olması ve Mustafa'nın öldürülmesinde yardımcı olduğu Abdülhalim Efendi tarafından iddia edilmesinden ötürü hapsedilmiştir. Âli Paşa'nın, Şeyhzade Abdülhalim Efendi'ye elinden geldiğince yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Abdülhalim Efendi'nin, o sırada Hariciye Nazırı olan Âli Paşa'ya durumunu anlatan ve yardımını isteyen mektubunun satırlarından ve Âli Paşa'nın sadarete bununla ilgili olarak gönderdiği yazıdan bu sonucu çıkarmak mümkündür²¹. Buna karşılık İsmail Paşa, Abdülhalim Efendi ve ailesinin pek güvenilir kimseler olmadıklarını düşünmektedir: *"Halim Bey'in evladı ise ara sıra yekdiğerini katl ve idam eder ve şunun unun kızlarını kaçırıp cebren nikah ettirir uygunsuz bir familya olduğu mesellü kendüsü dahi pek de emniyet olunur bir makuleden olmadığı....vali-i sabık müşarünileyh tarafından cevaben iş'ar kılınmış..."*²² Abdülhalim Efendi de Âli Paşa'ya yazdığı mektupta İsmail Paşa'nın tutumu konusunda şöyle demektedir: *"...bunların cümlesi Paşanın başı altından... Bunun davasının kizbi hakkında mütevatir hakkında beş altı kazadan mazbatalar ve inhalar getirttik. Paşa hazretlerine kabul ettiremedik. Maazallah duacınız hakkında yani aleyhine bir mazbatacık gelmiş olsa ind-i devletlerinde müsbet ve muhakkak bilinecek"*²³.

Öte yandan Battal Bey de Abdülhalim Efendi'nin, müdürlüğü sırasında bazı işlerini görmek için Denizli'de bulunduğu sırada seksen atlı ile oğlunu göndererek hanesini bastırıldığını, kız kardeşini kaçırmak istediğini ve bazı eşyasını gasbettirdiğini, kendisinin muhakeme edilmeksizin İzmir'de hapiste tutulduğunu söyleyerek davacı olmuştur. Burada, Battal Bey'in evini Abdülhalim Efendi'nin oğullarından hangisinin bastığı belirsizdir. Abdülhalim Efendi'ye göre, Battal Bey'in amacı haksız dava ile kendisini hakkından vazgeçirmek istemesidir²⁴.

Görüldüğü gibi, asıl dava Abdülhalim Efendi ile Battal Bey arasında geçmektedir. Azmettirici olarak tutuklu bulunan yine Battal Bey'dir. Asıl katil olduğu ileri sürülen Emin ve Hasan ise aşiretleriyle birlikte, Kütahya Sancağı'nda, Domaniç ve Murat Dağı'nda yaylaya çıktıkları sanılmaktadır. Bu

²¹ BOA. HR. MKT, 82/82.

²² BOA. A.MKT. UM, 182/1. 23 Cemaziye'l ahir 1271 (11 Şubat 1855) tarihli İzmir Valisine yazılan şukka.

²³ BOA. HR. MKT, 82/82. Hadim el-fukara Seyyid Halim Baba imzalı 3 Zilkade 1270 (28 Temmuz 1854) tarihli mektup.

²⁴ BOA. HR. MKT, 82/82.

nedenle yakalanarak İzmir'e gönderilmesi konusunda Hüdavendigâr Valisi'ne yazı gönderilmiştir²⁵.

Davanın yıllar boyu görülmemesi, Babîâli ile İzmir arasında pek çok defa yazışmaya konu olmuştur: "*icra-yı şer'i ve hakkaniyet olunması şimdîye kadar bi'd defaat iş'ar ve te'kid olunmuş olduğu halde...*"²⁶. Sonunda, Abdülhalim Efendi tarafından vekil olarak atanan oğlu Ahmed Efendi ile Battal Bey İzmir Meclisinde hazır bulunarak "*bu hususun eğerçi suret-i şer'iyesine tatbikan icabı icra olunamamış ise de*" dava görüşülmüştür.

Dava için Battal Bey'in şahit göstererek mübaşiri ile çağırdığı Hacı İbrahim, Selendi Kazası İmamı Ahmed ve Hamidli Veli Efendi, Battal Bey ve kardeşleri aleyhine tanıklık etmişlerdir. Ayrıca diğer şahitler de Mustafa Bey'i Battal Bey'in kardeşleri Emin'in öldürdüğüne ve bununla övündüğünü, iki tarafın yüzlerine karşı söylemişlerdir. Battal Bey'in evinin basılıp, kız kardeşinin kaçırılmak istendiği ve bu sırada karısı ve kız kardeşinin yaralandıkları iddiası da mahkeme sırasında doğrulanmamıştır. Ne tanıklar bu konu hakkında bir şey bilmektedirler ne de yaralarını tedavi ettiği söylenen cerrahın bilgisi vardır. Sonuçta, Emin'in katil, Hasan'ın yardımcı oldukları ve Battal Bey'in de bunda dahil olduğu kesinlik kazandığından, Ceza Kanunnamesini göre, Emin Bey'in üç, Hasan Bey'in bir buçuk yıl kürek cezasına çarptırılmasına ve Battal Bey'in de iki yıl süreyle Rodos adasına sürülmesi Meclis Vâlâ tarafından kararlaştırılmış ve iradesi de o yönde çıkmıştır²⁷.

Bu arada, belgeden anlaşıldığına göre, Emin ve Hasan henüz yakalanmış değillerdir. Battal Bey'in ise Rodos'a sürgüne gittiği bir başka belgeden anlaşılmaktadır. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisine yazılan bir yazıya göre, Battal Bey, Rodos'un memleketi olan Güre'ye uzaklığı nedeniyle, geçimini sağlamakta zorluk çektiğinden, sürgün yerinin Uşak ya da Denizli olarak değiştirilmesi isteğinde bulunmuştur. Konu Meclis-i Vâlâ'da görüşüldüğünde, sürgün edildiğinden beri henüz on bir ay geçmiş olması ve kendisinin uygunsuz takımından olması dolayısıyla memleketine yakın bir yere götürülmesi iyi olmayacağından, eğer isterse Kütahya'ya gönderilebileceği kararı çıkmıştır²⁸. Ancak bu tarihten sonra, arşivde konuya ilişkin belgeye rastlanmadığından, Battal Bey'in sürgün süresini Rodos'ta mı tamamladığı ya da Kütahya'ya mı gittiği bilinmemektedir.

²⁵ BOA. A. MKT. UM, 206/60.

²⁶ BOA. A. MKT. UM, 206/60. 19 Zilhicce 1271 (2 Eylül 1855).

²⁷ BOA. A.MKT. MVL, 80/50. 29 Şevval 1272 (3 Temmuz 1856).

²⁸ BOA. A.MKT. UM, 28/20. 12 Ramazan 1273 (6 Mayıs 1857).

BİBLİYOGRAFYA

A- Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),
BOA, A. MKT. UM, 385/17.
BOA, A.MKT. MHM, 757/53, 14 Şevval 1270 (10 Temmuz 1854).
BOA, A. AMD. 56/98 ve A. MKT. MHM. 65/56, 25 Cemaziye'1 evvel 1271
(13 Şubat 1855).
BOA. A.DVN. 113/90.
BOA. A. MKT. UM, 243/7.
BOA. A.MKT. UM, 182/1. 23 Cemaziye'1 ahir 1271 (11 Şubat 1855) tarihli
İzmir Valisine yazılan şukka.
BOA. HR. MKT, 82/82. Hadim el-fukara Seyyid Halim Baba imzalı 3 Zilkade
1270 (28 Temmuz 1854) tarihli mektup.
BOA. A. MKT. UM, 206/60. 19 Zilhicce 1271 (2 Eylül 1855).
BOA. A.MKT. MVL, 80/50. 29 Şevval 1272 (3 Temmuz 1856).
BOA. A.MKT. UM, 28/20. 12 Ramazan 1273 (6 Mayıs 1857).

B- Basılı Eserler

- Arıkan 2000 Zeki Arıkan, “Âli Paşa, İzmir ve Kapitülasyonlar”, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999 Bildiriler* (Haz. A. Aköz, B. Ürekli, R. Özcan), Konya, 763-775.
- Çadırcı 1991 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara.
- Nagata 1997 Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar; Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara.
- Uluçay 1942-1944 Çağatay Uluçay, “Karaosmanoğullarına ait Bazı Vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, II/9(1942), 193-207; II/10(1942), 300-308; II/12(1943), 434-440; III(1944), 117-126.
- Uzunçarşılı 1984 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara.

